

יד לקורא

לספרן ולפעילי תרבות

יולי-אוגוסט 1950

כרך ב' חוב' ב'

חמו-אב תש"י

לאה גולדברג

ספרות העולם בתרגומיה לעברית

(שיחות בקורס הספרנים בבית הספר לפעילי ההסתדרות)

חברים, אין דבר קשה יותר מאשר לדבר על ספרים בפני ספרנים, משום שבאיזה מובן שהוא אתם בקיאים יותר ממני בענין זה. המדובר הוא על ספרות מתורגמת: ולעצם הענין, לפי הכמות, הרי זהו רוב הספרים המצויים תחת ידיכם. והשאלה היא, כמובן, מה ומה בספרות המתורגמת הוא הדבר אשר ראוי להמליץ עליו ביותר לפני הקורא, ובעיקר הקורא הצעיר. אבל אני יודעת, כי אין דבר הקשה יותר, מאותה המלאכה של המלצה על ספר, מאחר שאדם שיש לו טעם מסויים איננו רוצה שידריכו אותו, ואדם שיש לו חוסר-טעם מסויים, ככל אשר אתה מדריך אותו, יבחר דווקא באותם הספרים אשר לדעתך אין הם טובים לקריאתו. אף אין לקבוע כאן מסמרות.

אבל בכל זאת הענין הוא רציני, הוא רציני בעיקר משום כך שבזמן האחרון מופיעים ספרי תרגום רבים עד למאוד, וודאי יודעים אתם גם מן הנסיון שלכם, שקוראים בעיקר את הספרים החדשים, שהופיעו לאחרונה. באורח שהספרים החדשים משכיחים את הטוב שהיה לפני כמה שנים, וישנה איזו היתוות אחרי כל מה שמופיע אך זה עתה. לא חשוב, אגב, במידה שראיתו, אם זה רומן מודרני ואקטואלי, או אם זה ספר קלאסי שהוצא במקרה לאור בחדשיים ההולפים. אם עכשיו יופיע ספר של גוגול ושל פושקין, יקראו גם את גוגול ופושקין. אם הם הופיעו לפני שש שנים לא יקראו אותם אלא קוראים מעטים שיש להם ענין מיוחד בסופר או בנושא. והוא הדין גם ברומאנים המודרניים, הנקראים בכלל יותר מהכל... ואשר לסוג זה של ספרים קשה לעמוד בעצה בפני תופעות של אופנה שאין להן שום שייכות לספרות. ישנה כמין התחרות בין הוצאות הספרים. אחת מתחילה להוציא ספר של סופר שנתפרסם, מיד באה הוצאת-ספרים אחרת ומוציאה ספרו של אותו סופר עצמו. זאת היא לא תופעה של הזמן האחרון בלבד. כן למשל, בעברי על הביבליוגרפיה של הספרות המתורגמת נסתבר לי, שהיתה תקופה שאנדרה מורוא היה מקובל ביותר בעולם. זה היה לפני כ-16 עד לפני 10 שנים. והתחילו להופיע בזה אחרי זה ספריו של מורוא בכל הוצאות הספרים העבריות, שהיו קיימות אז. נדמה לי שאין סופר צרפתי אחר שתורגם ממנו כל כך הרבה לעברית כמורוא. אומר בסוגריים: סבורה אני

שעכשו דורשים יותר את הביוגרפיות שלו מאשר את הרומנים, משום שביוגרפיה של שלי או של בירון מושכת את לב הקורא כחומר "קל ומאלף", אם כי לדעתי הספרים הללו אינם טובים כל עיקר, ככל אותם הרומנים הביוגרפיים, שיש בהם יותר מהרהורי לבו של המחבר ומרצונו להראות עד מה בקי הוא בפסיכולוגיה של גאונים, מאשר תפיסה רצינית של הנושא והסברתו. כל אותם הקישוטים הנאים, כל הפרקים הפיקאנטיים המספרים מה הרגיש שלי כאשר פגש בפעם הראשונה את בתו של גודוין, ומה היה בלבו של בירון כאשר ראה אחרי שנות הפרוד את אחותו. כל זה, לעצם הענין, בלתי חשוב הוא לביוגרפיה של שלי או בירון, להבנת שיריהם. אך מורוא מושך את לב הקהל שלו בעיקר בדברים הללו. וכמוהו רבים מכותבי סוג יצירות ממין זה. כן, למשל, סטפאן צווייג בספרו הגרוע מאד על באלזאק, אשר לשמחתי לא תורגם עדיין לעברית. מורוא פירסם גם רומאנים סתם, "חוג המשפחה" ו"אקלימים" דברים שיש בהם חן מסויים, ובשעתם היתה הצלחתם מרעישת. אלא שבינתיים עבר משהו על העולם והזמן מחה את אשר לא היתה בו גדולה אמיתית ונשאלת השאלה — למה טרחו הוצאות הספרים והמתרגמים להגיש לקורא העברי שפע כזה של דברים כאלה דווקא?

מה שקרה אז לגבי מורוא נעשה היום בהוארד פאסט. ויש חשש שיקראו את ספריו של פאסט יותר מאשר ספרים אחרים הראויים למקרא, משום שהוצאות ספרים כ"ספרית הפועלים" שיש לה תפוצה גדולה, או הוצאת הקבוץ המאוחד מוציאות בזו אחר זו את ספריו. הספרים אינם רעים כלל, ואותו "נתיב החירות" (אף כי יש ליקויים רבים בתרגומו) הוא ספר המכיל חום אנושי רב.

אף על פי כן צר כי דברים שכמות אלה מתחילים להאפיל על אותו ה"יש" הספרותי הטוב הקיים אצלנו, ומתקבלת על הדעת ההנחה שאפשר היה בכל זאת באיזה אופן סדיר יותר להגיש לקורא את יצירות ספרות העולם, אילו אפשר היה לחלק את שני הדברים האלה — תפוצת הספר לחוד וקריאת אנשים בספריה לחוד. אלא שהיחס של הקורא אל החדש המופיע בשוק הוא כמעט מבדח.

זה לא כבר נפגשה ידידתי עם איזו גברת שהלכה מהספריה שבה היא מחליפה ספרים לועזיים. אמרה לה הגברת: "את לא קראת את ספריו של פלוני? את הספרים האלה יש לקרוא מיד שאם לא כן לא תקראי אותם בכלל." כלומר, שעתם קצרה ובינתיים יש לחטוף ולקרוא אותם. זהו על פי הרוב היחס של הקורא התמים לספר שהאופנה העלתה אותו. ה"Bestseller" הוא הקיקיון שבן לילה וכן לילה אבד. כשאנחנו עוברים על היש על המתורגם לעברית קובעים אנו עובדא מעודדת, שמכמה וכמה ספרויות תורגם לא מעט. אף על פי כן ישנה ההרגשה שהחסר מרובה מן הקיים; היא הרגשה שיש לה יסוד. עד כי גם התרגומים הקיימים חלקם עשויים כך, שלמשל—אילו אני הייתי ספרן קשה היה לי להמליץ בפני הקורא דוקא על כמה מהיצירות הטובות ביותר. כי טיב התרגום הופכן לענין למי שחוקר התפתחותה של הלשון העברית: איך היו מתרגמים לפני 50 שנה, איך היו מתרגמים לפני 30 שנה ואיך מתרגמים עכשו — אך קורא רגיל, אם הוא רוצה לקרוא ספר ולהנות ממנו, וניתנים לו "מלחמה ושלום" של טולסטוי או "אנה קרנינה" או ספרים מסויימים של דוסטייבסקי, שהם בלי ספק עדות לעבודה חרוצה של אנשים שהשקיעו כוחות רבים בתרגום את הספרים הללו, וגם היו יודעי עברית — הקורא

הרגיל, שאין לו עניין מיוחד להיסטוריה של התרגום והתפתחותו. ספק הוא אם יחנה הנאה כלשהיא מן היצירה המוגשת לו היום בלבד עברי אשר כזה. אפשר להביא לכך כמה וכמה דוגמאות. לא זאת בלבד בסירוסים של המובן, מאחר שלא היטיבו המתרגמים ההם לדעת את הלשון שממנה תרגמו (דברים אלה אפשר למצוא למכביר גם בתרגומים החדשים, לצערנו) ולא רק משום שהטרמינולוגיה והמושגים של יומיום קיבלו עכשיו הוראות אחרות, ונתחדשו מונחים וביטויים, וכי קשה כבר להבין למה נתכוון אותו המתרגם שכתב „המלאך הרוסי“, בה בשעה הכוונה היא לזה מה שאנחנו קוראים עתה בתכלית הפשטות בשם — „ציר רוסייה“, או „שגרירה של רוסייה“, אך הדברים הללו הם מאותם העניינים הקטנים שאפשר היה לתקנם במהדורה חדשה ומתוקנת. האסון הוא שכל הסגנון כולו, על פי הרוב מתרגומים הישנים הללו כל כך נמלץ, כל כך זר לאווירה שעליו למסרו שבין המקור והתרגום אין שום צד שווה מלבד סיפור המעשה. עצם צורת חייהם של מתרגמינו אז והשגותיהם הפרובינציאליות לא הניחו להם אפשרות לתפוס כהלכה את אורח־חייהם של גבורי הספורים המתורגמים. ובלעדי תפיסה שלמה של עצם העניין המתורגם לא ייתכן תרגום טוב. כך, למשל, ב„מלחמה ושלוה“ של טולסטוי בתרגומו של טריבוש מוצאים אנו את הרוזן פייר בזאחוב יושב בסעודת קרואים, בחברה הגבוהה ביותר של מוסקבה „ומחטט באצבעו בנהיריו“ ולא זה חשוב כאן, שמי שידוע רוסיית כהלכה היה מבין את הפסוק שבמקור ולא היה מתרגם את המילה *переносица* כנחיריים — שגיאות עלולות ליפול גם בתרגומי המתרגמים הטובים. ואולם אילו המתרגם בעל השגות־עולם אחרות במקצת, היה מבין מיד שלא יתכן, כי איש כפייר בזאחוב יחטט בנחיריים ועוד בחברה ובסעודה חגיגית, יהיה פיזור נפשו כאשר יהיה!! בפסוק קטן כזה אפשר, לעתים, לראות את כל גודל אי־ההבנה שלמתרגם ואת כל קוצר ידו למסור איריה, היינו גם סגנון.

בין התרגומים לעברית מספרויות העולם ישנן דרגות שונות של תרגום, כאמור וביניהם כמה דברים שהם מלאכת־מחשבת ממש, ועוד נרחיב עליהם את הדיבור, ואולם ישנם כמה סופרים שבאמת לא שיחקה להם השעה בעברית. עברתי על רשימת־תרגומי מופסן למשל הלא הוא סופר שבהחלט היה ראוי שיעסקו בו אנשים שהם בעלי סגנון ובעלי לשון, והנה רוב סיפוריו מופיעים במיני הוצאות קטנות כדרך־אגב, ומתורגמים בידי אנשים שאין מלאכתם בתרגום כלל. יש פה ושם גם תרגום הראוי לשמו. אך הוא נעשה כמין „עבודה צדדית“. קצת ידיעת צרפתית, קצת ידיעת עברית, התוכן מעניין ומושך את הלב. אבל אני משערת, שכשמגישים לאדם צעיר את מופסן יש לו הרגשה שזה מין כותב „שורט סטוריס“, שידע „לעשות תוכן מותח“, שידע לתת פואנטה בסוף. אך סופר ממדרגה שלישית, רביעית, חמישית, שרבים כמותו מצויים בעולם. אם הקורא איננו משכיל ביותר, הוא קורא את הסיפורים הללו בענין — לבילוי זמן. האופי המיוחד של מופסן, הלשון המצויינת שלו, אופן הניסוח הלפידרי, הפשוט והקולע, המחשבה הבהירה, כפי שהיא ניתנת בסיפורו הקצר, כל הדברים הללו אי־אפשר שיבואו לידי ביטוי בתרגומים מאותו סוג. לגבי מתרגם שאיננו אמן־התרגום יש תמיד „קושי שבקלות“, אם אפשר לומר כך, מה שאמרנו לגבי מופאסאן, נכון שבעתיים, על פי הרוב לגבי אותן היצירות בפרוזה שכל עיקרן בצלילותן ופשטותן. למראית־עין קלות הן ביותר

מאשר מן הספרות האנגלית או הגרמנית. מאחר שגם קוראי הגרמנית בארץ היו רבים יותר. ומגרמנית לא תורגמו בארץ כמה וכמה דברים מטעמים לאומיים. ומשום כך הססדנו הרבה יצירות חשובות מאד, שהן ועל פי תקופתן וברוחן אינן שייכות כלל וכלל לעניני הפוליטיקה של המאה העשרים. לעומת זאת, כאמור, הצלחנו יותר לגבי הצרפתית. אם, למשל, בא לספריה איש צעיר המעונין בספרות צרפתית מתחילתה ועד הימים האלה, אפשר לערוך, בכל זאת רשימה של ספרים שתהיה מתקבלת על הדעת.

יש, למשל, בעברית שתי יצירות של וולטיר, (לא גדולות בהיקפן אך חשובות עד מאד): „קנדיד“ ו„זאדיג“. על הפרוזה של וולטיר שני הדברים האלה נותנים מושג ברור למדי. וכן אופייניים הם לדעותיו ויחסו לדורות, ומהלך מחשבתו. יש משהו של דידרו: „בן אחיו של ראמו“ גם זה ספר קטן, בהיקפו, אבל אחד המענינים ביותר בכתבי דידרו. גיתה החשיבו ביותר והוא עצמו תרגם אותו לגרמנית. וכן מתורגמים לעברית גם משהו מרוסו.

מן הספרות הצרפתית הקודמת לוולטר ולרוסו ולדידרו יכולים אנו כבר להגיש לקוראינו את מסותיו של מונטנז', ואם כי באורח פורמלי אין היצירה הזאת שייכת לתחום הספרות היפה, הרי גם מי שענינו ספרות ולא פילוסופיה ימצא בה ענין ועונג. אנחנו דלים לעומת זאת בתרגומים מן הספרות הצרפתית הדראמאטית של המאה הי"ז, אם לא להביא בחשבון את תרגומיהם של סופרי ההשכלה, אשר נתישנו ביותר, ואת התרגומים ממולייר שהועלו על הבמה אך, לא ראו אור בדפוס, יש להזכיר רק את „פדרה“ לראסין בתרגומו המצויין של נתן אלתרמן.

הרומאן הצרפתי הגדול מיוצג במידת־מה בתרגום העברי. לצערנו תורגם מכל יצירות סטנדהאל „האדום והשחור“ בלבד. אף התרגום מעשה ידי א. א. קבק, איננו מוסר כהלכה את לשונו הצלולה והמחמירה של סטאנדהאל, שלמד, כדברינו את מלאכת הכתיבה מספר החוקים של נאפוליאון.

מצבנו לגבי באלזאק איננו קל, מאחר ש„הקומדיה האנושית“ בלבדה מכילה כל כך הרבה כרכים, שתעבורנה שנים רבות עד שתהיה לנו איזו נציגות מספקת של באלזאק. אבל בכל זאת כשעוברים על החומר שבידינו יש לנו: „אבא גוריו“ — זהו דבר חשוב מאד, כי „אבא גוריו“ הוא אחד הספרים היפים ביותר של „הקומדיה האנושית“, הוא גם מתורגם לא רע כל עיקר, ונעים מאד למיקרא. יש עוד „הקולונל שאבר“, ישנה „פירטה“ בהוצאה הקטנה של שוקן וישנם עוד כמה סיפורים קטנים, ביניהם „גובסק“ (אמנם התרגום מיושן מעט. אבל לגמרי לא רע). כמובן אין זה אלא מעט מאד לגבי ההררים של יצירת בלזק. אבל כפי שנתבשרנו, אומרות כמה הוצאות ספרים להוציא עכשיו בזה אחר זה רומאנים של באלזאק.

יותר מכולם שיחקה בעברית השעה לפלובר. „עם עובד“ הכריז השנה שהוא יתרגם את „החינוך הסנטימנטלי“. (אין לבטוח כל כך בהבטחות כאלה. על פי רוב בראש השנה מופיעה רשימה של ספרים העומדים להופיע, והיא ממש מאירה עינים ואתה שמח שהנהיגה יהיו בעברית כל הספרים האלה. אחר־כך עוברות שנים עד שמשוה מכל אלה מיתרגם.) משל פלובר יש „שלמבו“, ספר שתורגם על ידי פרופ' נ. סלושץ' והתרגום, לדעתי, יפה מאד. אחר־כך „מדם בובארי“. כידוע לכם תרגמה

דבורה ברון את הרומאן הזה, ולה יש יחס מיוחד לפלובר, ועשתה מלאכה נקיה מאד ויפה מאד. מי שאיננו קורא צרפתית יכול לקרוא את הספר בעברית ולהנות ממנו. עוד ישנם „שלושת הסיפורים“, גם הם מתורגמים לגמרי היטב מאד. את פלובר אפשר כבר להגיש לקורא העברית כמעט בשלמותו. (צר, כמובן, שחסרים מכתביו וכן „בובאר ופקושה“ לא ימצא את תיקונו, מן הסתם, שנים רבות). ואשר לספרות צרפתית יותר מאוחרת: יש כמה דברים של דודה. יש גם בעברית כמה רומנים גדולים של זולה. לא מעט משל פראנס. וכמה דברים שתורגמו כהלכה. למשל, ה„חבצלת האדומה“. חבל שהמבחר הוא איננו מנופה לעולם. הכל הוא כל־כך מקרי. פתאום עולה על דעתה של איזו הוצאה להוציא מסופר זה ספר זה ולא אחר. מדוע ספר זה ולא אחר? קשה מאד לדון. מפראנס בחרו את „האלים צמאים“ ועשו מעשה טוב. אבל ביתר הדברים אפשר להקשות קושיות מדוע דבר פלוני ולא „פייר הקטן“, מדוע סיפור אלמוני ולא סילבסטר בונאר? מי יודע. למוֹלֵים פתרונים! לנו ישנה לפעמים הרגשה שזה מן השמים. אילו היתה לנו שיטה, אילו מושיבים חבר מתרגמים והיו לוקחים סופר גדול אחד ומתרגמים אותו, את כולו כסדרו, היתה זו ברכה גדולה. לו נמצאה, למשל, הוצאת־ספרים שהיתה מחליטה: עכשיו אנחנו נשב ונשלים את החסר מבלזק, היינו זוכים לדבר מושלם והיינו פטורים מלפתור חידות למה זה עלה על דעת מוֹלֵל זה או אחר להוציא דווקא ספר זה ולא אחר. אפילו באותו מבחר של באלזאק קשה מאד להבין מדוע הופיע אצל שוקן „פיירט“ ולא „עור היחמור“ או „איגיני גראנדה“. ודאי מישהו אהב דווקא את הסיפור הזה אך אין כאן הגיון מספיק ולא טעם ונימוק לגבי הקורא.

אם נמשיך בעניין הספרות הצרפתית עלינו לציין עוד תרגומים מיצירותיו של רומן רולאן. „ז'אן כריסטוף“ ו„הנפש הקסומה“ משמשים, אם אין אני טועה, עד היום חומר קריאה חשוב מאד ונפוצים בעיקר בין הקוראים הצעירים. יכול אדם להתייחס לרומן רולאן כלאמון בהסתייגות מסויימת. אך בדבר אחד, נדמה לי, אין איש, מאלה אשר הרעיון על עולם הומאני קרוב לו, יכול להטיל ספק, והוא שערך חינוכי עצום נודע לספרים הללו. „ז'אן כריסטוף“ היה תמיד כעין שלב בהתפתחות הרוחנית של אדם. דור שלם חונך על הספר הזה. ולי נדמה, כי אדם שלא קרא את היצירה הזאת בהיותו בן 15, 16 או 17, נגרע ממנו משהו חשוב ביותר. לפיכך יש תמיד לחזור ולהמליץ על ספר זה בפני אנשים צעירים אף כי התרגום כבר נתיישן בהרבה. לעומת זאת פנה במקצת זיווה של הרומאן „הנפש הקסומה“, אותה המלחמה של האשה על האמהות, אותו הפאציפיזם של הספר האחרון בטריילוגיה, שהוא פרי שנת 1914 — החיים עשו הרבה למען בטל את התעמולה הזאת, גם לחיוב וגם לשלילה. והכוח האמנותי הנושא את הספר איננו רב כדי העמידו בשורת הערכים הנצחיים. אך זה מקרוב הופיע ספר נוסף של רומן רולאן בעברית והוא „קולא ברוניון“ שלו — בתרגומו המצויין של שלונסקי (הוצ' „ספרית פועלים“). זהו ספרו המושלם ביותר של ר. ר. יפה בתכנו ובסגנונו ומלא אותה חדות־חיים התוססת כיון הבורגונדי, אשר תמשוך אליה את הקורא בכוח עצמה, ולא יזדקק לתעמולתו. ודאי ילך הספר מיד ליד כ„טיל אולנשפיגל“ של ד״קוסטר, אחיו הבכור. אגב, ספרו של ד״קוסטר, אם כי גם הוא תרגום ממקורו הצרפתי, אין ליחסו לחוג הספרות הצרפתית, לא רק משום שבלגי הוא מבחינה גיאוגרפית, אלא משום שהוא פלמי על

פי רוחו, אגב, קיים קשר בין ספר זה לרומן רולאן: רולאן כתב על ד"קוסטר ובעיקר על „אולנשטיגל" שלו מאמר מפורט ויפה מאד.

אם הספרות הצרפתית זכתה אמנם בעברית לשורה לא קטנה של תרגומים, הרי המדובר הוא לא בספרות החדשה. מן הספרים החדשים יותר (אך גם הוא כמעט וכבר קלאסי בארצו) יש להזכיר רק את „בית־טיבו" לרוז'ה מארטן־די־גאר. (אגב: מארטן־די־גאר הוא שם המשפחה, השם הפרטי רוז'ה) ספר המגולל יריעה רחבה מאד מחיי האינטליגנציה הצרפתית ושכבת האוכלוסיה הבינונית בה בראשית המאה העשרים ועד הימים שאינם רחוקים. אך, כאמור, ספר זה איננו נחשב כבר בצרפת לספרות החדשה. על אותו סוג ועל אותו חוג עצמו (אם כי שונה ממנו מאד באופן הכתיבה) נחשב גם הרומאן של אנדרה ז'יד „מזייפי המטבעות". אנדרה מאלרו זכה לתרגום של שניים מספריו לעברית הלא הם הרומאן המצויין „חיי אנוש" וספרו על מלחמת ספרד „התקוה". כמה וכמה פעמים נודמן לי להזכיר לקוראים את „חיי אנוש" ורובם לא ידעו כלל שהופיע ספר זה בעברית, ולא משום שראוי הספר לשכחה, אלא מאותה סיבה פשוטה שיצא לאור בעברית לפני ט"ו שנים. אכן זה תפקידו של הספרן להזכיר לקורא על קיומם של ספרים טובים.

מן הספרים שהופיעו בצרפת אחרי מלחמת העולם השניה אין בעברית כמעט ולא כלום. כל סופרי הזרם האכזיבניסטי־אליסטי, השנוי במחלוקת לא רק אצלנו, לא זכה לנציגים בלשון העברית, אם לא נזכיר כמה סיפורים קטנים של ז'אן פול סארטר („החומה") שהופיעו בצורת „דורון" בספרית פועלים בתרגומה של מירי דור. הסיפורים הללו כתובים בכשרון רב, אך מי שירצה ללמוד על פיהם על כל מה שנעשה בספרות צרפת אחרי המלחמה עלול להכשל כשלוך מחפיר. יש לא מעט סכנה בנתינה „על קצה המזלג" מיצירותיהם של סופרים שכתבתם פרוגרמאטית. על כל פנים נראה שאין אומרים לתרגם עוד משהו מסארטר לעברית. אני לכשלעצמי הייתי מבכרת על פניו את הרומאנים של אלבר קומיס Comus וביחוד את „הדבר" שלו, שיתורגם לעברית. הוא אחד הספרים המעניינים ביותר בספרות המודרנית. אגב, כל הספרים הללו שהזכרתים לאחרונה הם מה שתורגם (ומה שיתורגם אולי) מסארטר וקומיס. חומר קריאה טוב ומעניין ומעורר מחשבה, חומר קריאה לאנשים מבוגרים, לא הייתי רוצה לראותם נפוצים בין הנוער שלנו. אך יש ערובה שהנוער אף לא יקבלם, יחסו הבריא לעולם דוחה דברים כאלה בחוש.

לאין ערוך פחות מאשר לספרות הצרפתית שיחקה השעה לספרות האנגלית. אם כי ספרים בודדים רבים מתורגמים מלשון זאת, הרי הבחירה היא שרירותית כל כך, שאין שום אפשרות לערוך רשימה על פי שיטה כלשהי אף לא לקבל מושג כלשהו על הספרות האנגלית, לא הישנה ולא החדשה.

אמנם לא מעטים הם התרגומים משקספיר, אך בחלקם הגדול הם מיושנים ואינם אלא עניין לחוקר תולדות התרגום. קוריוזים כעין תרגום עברי של „קומדיית הטעות" בשם „מעשה בשני תאומים המשמשים בערבוביה" אמנם מבדרים את הדעת, אך אין הם עשויים לתת מושג כלשהו על שקספיר. אפילו תרגומיו הנהדרים של סאלקינסון קשים היום למיקרא על הקורא מן המניין שהרי „אותלו" הוא: „איתאל הכושי" ו„רומיאו ויוליה" — „רם ויעל", מחזות רבים של שקספיר נדפסו במפוזר, בכתיב־עצם וקבצים באמריקה, תורגמו על ידי שקספירולוגים עבריים

אמריקאניים, אך חוסר החיים של לשונם מפריענו הרבה, אף קשה לחפשם כשהם במפוזר. אמנם קיימים גם תרגומים יפים מאד משקספיר, „האמלט“ בתרגום שלונסקי ו„אותלו“ בתרגומו של נתן אלתרמן, כן יש תקוה שתצאנה במהרה הכרוניקות ההיסטוריות בתרגומו של ש. הלקין. בכלל, יתכן ששקספיר ימצא לו גואל בעברית, על כל פנים יעשה ונעשה לא מעט בשטח זה, אך לכל יתר הספרות האנגלית אין גואל.

היחידי שמצא לו מתרגמים הרבה ו„נציגות“ מספקת הוא דיקנס. אינני יודעת מהו טיב התרגומים, לא קראתיים עברית. נדמה לי שקשה ביותר לתרגם את „בית פיקויק“ עם ההומור האידיומאטי שלו, עם בדיחותיו של מיסטר ולר, שהן לשוניות בלבד. אך יתכן ונעשה הדבר היטב. על כל פנים ידוע לי שהנוער קורא את דיקנס. וזה העניין המוזר — דיקנס הפך אצלנו כמעט אך ורק סופרם של ילדים. קוראים אותו נערים ונערות בני 13, 14, 15, דבר זה כשהוא לעצמו טוב הוא. מי איננו זוכר כיצד חרד בימי נעוריו לגורלו של אוליבר טויסט או ניקולאס ניקולבי ועל כולם — דויד קופרפילד? ואולם לדיקנס יש צדדים אחרים לגמרי, אשר אין הילדים מסוגלים לתפסם, לא לחינם נחשב הוא לאחד מגדולי הרומאניסטים של המאה הי"ט. ואולי היה זה כדאי פעם בפעם שיגיש הספרן לחבר היוצא לחופשה איזה רומאן עבה של דיקנס וינסה לדבר על לבו, שיקרא בו אף יהנה, „רשימות בית פיקויק“ הוא למשל, לדעתי, אחד הספרים המהנים ביותר בספרות ההומוריסטית העולמית. אך דיקנס לבדו איננו יכול לתת מושג לקורא על הספרות האנגלית וביתר, כאשר אמרתי, מרובה החסר על הקיים, ובקיים שוררת אנדרלמוסיה מאין כמוה. אין בעברית צ'וסר, אין פלטשר, אין פילדינג („עם עובד“ מבטיח את טום ג'ונס שלו, אך מי יודע אם יעמוד בהבטחתו) אין דבר מספרות אלישבעת חוץ משקספיר. פה ושם באתולוגיות ובמפוזר ניתנו תרגומים מן השירה האנגלית שטיבם שונה. עכשיו הופיע משהו ממילטון, ופרישמן תרגם בשעתו תרגום חופשי עד מאד את „קין“ של ביירון וכן תורגמו לעברית על ידי אורלאנד הבאלאודת העבריות שלו. ואולם על שלי ועל קיטס בני דורו אי אפשר לקבל שום מושג. אך נניח לתרגומה של שירה. תרגום של שירה ענין שבמזל הוא, רק הזדהותו הגמורה של משורר-מתרגם עם משורר מתורגם יכולה להוציא לפועל תרגום שירה הראוי לשמו (במובן זה לא הצלחנו ביותר וגם בספרות הצרפתית — מה הוגש לדור הצעיר שלנו מבדלה, ורלן, ואלריז), אך הפרוזה האנגלית, הרומאן האנגלי, שאפשר ואפשר היה לתרגמו, לא מצא את המקום היאה לו בספריה העברית. ספריו של לורנס סטרן לא תורגמו עדיין. מגיין אוסטן אין לנו בעברית כל זכר. ממשפחת ברונטה זכה להיתרגם ספר אחד, הוא ספרה של שארלוט ברונטה „גיין אייר“. לא אדבר כבר על כך שאמילי ברונטה היתה המשווררת בין שתי האחיות, אך עצם הרומאן הזה, כאשר הוא ניתן כספר בודד, מוצא בהחלט מקונטקסט התקופה, מסביבת היצירה של דורו, עלול להשפיע עכשיו כחומר קריאה לגימנאזיסטיות (ואכן, הן ודאי קוראות אותו ברצון), וכל הטוב האמתי שבספר הזה איננו בא לידי גילוי כשהוא בודד. וכשאינן בעברית דבר מיצירותיהם של מיס גאסקל, של זיין אוסטן, של אנטוני טרולופ — מסתלף על פי „היש“ היחיד הזה כל המושג על הספרות האנגלית במאה התשע-עשרה. וכשמגיעים לספרות הויקטוריאנית המאוחרת יותר ניתן לנו פתאום לפתע רומאן אחד של

ארנולד בנט. ואף הוא כשהוא יחידי, אין שום חשיבות נודעת לו. לעומת זאת לא תורגם דבר מתומאס הארדי, גדול הפרוזאיקנים האנגלים מתקופת ויקטוריה, ואכן היה זה מעשה חשוב אילו תורגם לעברית ה־JUDE THE OBSCURE שלה, או „טס ד'אוברוילס“. אך על הארדי פסחנו פסיחה מוחלטת, לעומת זאת תורגמו כמה מספרי ג'ון גולסוורת, וטוב שתורגמו. רק צר שהתרגום של הספרים האחרונים מסדרת בית פורסייט לוקה בחסרונות יתרים מחמת להיטות יתירה אחרי חידושים.

יתכן שכל חוסר השיטה והרשלנות בתרגומים מאנגלית בא מתוך כך שהוצאות הספרים ויועציהן סומכים על כך שהנוער שלנו קורא בין כה וכה את הספרות האנגלית במקורה, ואולם אם כן הדבר, למה זה מרבים כל כך בתרגום רומאנים מן הספרות האנגלית והאמריקאנית של ימינו? גם כן אין הדברים נעשים על טהרת הבחירה הספרותית: לא תורגם דבר מתומאס וולף או מוירג'יניה וולף (לא אדבר כבר על סופרים גדולים מאד שאין לתרגמם לפי שעה מחמת הקושי של מסירת לשונם כגון: ג'יימס ג'ויס, או פוקנר FAULKNER אך מרבים לתרגם את „מי הסאכארינה“ של סארויאן, או „בסט סלרים“ טובים ורעים ללא הבחנה כ„חלף עם הרוח“, או כרומאנים של ברומפילד, שהם מעשי ידנו של עתונאי מצליח ויודע דעת היטב את נפש הקהל שלו. אכן גם המו"לים שלנו יודעים את נפש הקהל, זה עצמו המזרז לקרוא ספר היום, פן לא כדאי יהיה לקרוא אותו מחר. יש עוד לציין ולומר, שהרומאן האמריקאני השפיע יותר מן הכל על הספרות העברית הצעירה שלנו, ויותר מכולם: המנינגוויי.

מכיוון שהגענו לעניין הרומאנים, רצוני לומר, שרומאנים הלא הם, כידוע לכם, חומר הקריאה הנפוץ ביותר, ודוקא רומאנים של סופרים בני זמננו. וכי כמה אנשים קוראים בקביעות ספרי מופת — לא רק אצלנו, כי בכל העולם כולו? ובכן על הספרן לעזור לקרוא בבחירת ספריו בבואו לדרוש מידו חומר קריאה מעניין, ויש כאשר אמרתי, להוציא מתהום הנשיה כמה ספרים שהופיעו לפני שנים מספר. עניין האופנה בספרות פוגע לעתים קשות מאד בטעם הספרותי. הנה למשל, מראשית המאה ועד אמצע שנות העשרים של המאה העשרים היו מרבים מאד לקרוא את הספרות הסקאנדינאבית. לפתע פתאום זה ירד מן הפרק כמעט לחלוטין — ושלא בצדק. אני בטוחה בטחון גמור, שאוהבי השירה שבצעירינו מסוגלים עדיין לאהוב את יעקובסון, ואם יוגש להם „גילס לינה“ או „מוגנס“ והספורים הקצרים ימצאו דברים רבים שידברו אל לבם. הייתי בעצמי עדה להתלהבות נערות צעירות, שקראו את „סינובה זולבאקן“ של ביינסון. את „ירושלים“ של לאגרלף קורא הנוער ממילא ובחפץ־לב (דבר זה הפליאני ביותר, כאשר ראיתי ילדה בת 12 ש„בלעה“ את הספר הזה — עלי להודות כי עלי הוא מפיל שיעמום איוום), אך חבל שלא תורגמה לעברית היפה ביצירותיה: „גסטא ברלינג“. זה לא כבר זכינו בשני ספרים מן הספרות הסקאנדינאבית החדשה יותר. האחד הוא הרומאן של הסופר הדני הנודע מארטין אנדרסון־נקסה „בת־אדם“, והשני ספרו של סופר שבדי בעל שם בארצו איבאר לו יוהאנסון „ריא־ריא“, האוירה שבשני הספרים והרוח שלהם דומה מאד זו לזו. שניהם עוסקים בדלת העם, בפועלים החקלאיים בארצם. ובשני הספרים יש, מה שאמרה לי ידידה יבדית אחת: „איזה עושר פרימיטיבי“.

„בת־אדם“ אמנם זכתה להצלחה רבה, אך גם ספרו של יוהאנסון, המסורבל במקצת נקרא ברצון, עד כמה שידעתי.

כוחה של הספרות הסקאנדינאבית היה גדול בדראמה. אך בתרגום העברי אין איבסן וסטרינדברג במקום היאה להם. אמנם „נורה“ תורגמה על ידי פרישמן, אך דראמה זו, שהיה לה בשעתה ערך כמעט סנסאציוני, היא אחת מיצירותיו החלשות ביותר של איבסן, אותה ליריקה צוננת, אותה „מיסטיקה יבשה“, כדברי אחד המיטיבים להבינו, איננה במחזה הזה. וצר שלא ניתן לנו „אווה הבר“ ולא „בראנד“ ולא „פר גינט“. צעירינו מרבים להתעניין בתיאטרון, אך חומר הדראמה של המאה ה־19 הוא כמעטין חתום בפניהם. מנין ישאבו אלה שאינם יודעים אלא עברית? אין לנו היכולת להתעכב במסגרת הזאת על כל תרגום לפרטיו ועל כל ספרות לפרטי פרטיה. אין זו הרצאת דברים על הספרות הלועזית באספקלרית התרגום העברי — לשמה. ענייננו סקירה רהוטה של הקיים והרצוי. ולפיכך יורשהנא לי לעשות קפיצת דרך גדולה ולומר כמה מלים על הספרות הרוסית בתרגום העברי. יש לנו שפע — אך בעיקר מן הספרות הסובייטית. ואין מזל גדול לספרות הרוסית הקלאסית, אף על פי שבזמן האחרון נוספו כמה דברים שהם חשובים מאד. בנוגע לטולסטוי ולדוסטויבסקי יש לנו בישׂמזל. הם תורגמו בזמנו. הלשון בינתים צעדה בצעדי און כאלה לכיוון אחר, עד שהדברים נראים מיושנים מאד. אבל יש למשל „סיפורי סבסטופול“ בתרגומו של שטינברג. אם אין אני טועה „ילדות“ של טולסטוי תרגם י. ד. ברקוביץ, לא את כולה, רק החלק הראשון. אבל דוקא „אנה קרנינה“, ו„מלחמה ושלום“ כאשר כבר אמרנו בראשית ההרצאה הזאת, עניין זה, עגום עד למאד.

מעט יותר טוב, אבל גם כן לא טוב במידה מושלמת, הוא המצב לגבי דוסטויבסקי. גם שם התרגומים לא היו רעים אילו היו, לפחות, עורכים אותם מחדש. לגבי דוסטויבסקי הענין קל קצת יותר מאשר לגבי טולסטוי משום שבמקור יש הבדל רב בסגנונם של שני הסופרים הללו. טולסטוי הקפיד מאוד על לשונה, דוסטויבסקי לא הקפיד. אף על פי כן הייתי רוצה לראות את דוסטויבסקי בעברית אחרת ברוב התרגומים שהוגשו לנו.

בזמן האחרון נוספו לנו כמה תרגומים מהספרות הרוסית. יש למשל „הנפשות המתות“ של גוגול. אמנם רק החלק הראשון של הרומאן. אך הוא, לעצם העניין, עיקרה של היצירה הזאת. בתרגומו המצוין של יצחק שנברג נמסר כוח הפיוט וכוח ההומור של גוגול, באורח שהקורא יכול לעמוד על טיבה האמתי של פרוזה מזורה ומצויינת זו.

לפנים לא היו מתרגמים מן השפה הרוסית לעברית אלא את בעלי השם הגדול ביותר: טורגנייב (אגב ראוי היה לעשות מבחר חדש ותרגומים חדשים מיצירתו) דוסטויבסקי, טולסטוי — בשנים האחרונות נעשו נסיונות לתת לקורא העברי גם משהו מאותם הספרים המצויינים אשר סוגם נקרא בלשון־ספרות האנגלית minor classics (הקלאסיקאנים הקטנים יותר). כן תורגמו לא מכבר סיפורים טאט נ. לייסקוב. סופר מעניין ומצויין זה היה מן הנשכחים במשך תקופה ארוכה. לעתים העריכוהו באירופה המערבית יותר מאשר ברוסיה עצמה. האנגלים, למשל, גילוהו מחדש אך לפני שנים אחדות על פי תרגום אנגלי מחדש, שהופיע שם

והעתונות הספרותית לא נלאתה מלשבחו. אכן ספרו „הנודד הקוסם“ שהופיע בעברית ינהג, ודאי, מאד את הקורא היודע להבחין באיכות הפרוזה הסיפורית. מגונצ'ארוב שאף הוא אחד הנציגים החשובים של הספרות הרוסית במאה ה"ט לא תורגם אלא „חלומו של אובלומוב“, הוא פרק אחד מרומאן רב היקף. פרק יפה מאד, אך קשה להבין את גונצ'ארוב המשתרע ב„הרחבה אפית“ על מאות עמודים מתוך „קטע לדוגמא“ בלבד. אכן, ספריו המפורטים ביותר, עלולים אולי להפיל מעט שעמום על הקורא קצרה-רוח של ימינו ואעפ"כ, לא היה שני לו בספרות הרוסית, שידע למסור את „ההווי האיטי“ של אחוזות רוסיה בדורו ואת המשבר הרוחני של העת ההיא.

מעטים הם התרגומים מצ'כוב. פה ושם נדפסו סיפורים קטנים במפוזר. הופיעה חוברת של „דורון“ בתרגומי יפה, לפחות, שתורגם סיפורו „הערבה“, אם כי לפני שנים תורגם, נדמה לי כי התרגום נאה גם עכשיו ואולי ראוי היה להוציאו מ„מדור האבק“ של הספריות ולהציעו מחדש לקורא.

נדמה לי שמן הספרות הרוסית הרצינית תורגם גורקי יתר על האחרים. גם סיפורים וגם רומאנים שלו הופיעו בלבוש עברי נאה.

ועתה בנוגע לספרות הסובייטית: הללו מרבים להיתרגם ורבים הקוראים הקופצים עליהם, ולפיכך אין להרבות דברים עליהם.

אף על פי כן, רצוני להעיר הערה קטנה בנוגע לאחד הסופרים האלה, והוא הנקרא יתר על כולם. איליה אהרנבורג, שם גדול הולך לפניו, קוראיו רבים עד אין די, ספריו מתורגמים לרוב לשונות העולם ויש החושבים אותו לאחד הסופרים הגדולים ביותר של דורנו. אל-נא יחשב הדבר לי לעוון, אך בעיני אהרנבורג איננו בחזקת סופר רציני כל עיקר. לא הייתי רוצה לכפות דעתי זו על מישהו זולתי, אף על פי כן ברור לי, שהוא אדם זריז ומוכשר ביותר היודע להשתלט גם על נושא סיפורי, גם על עלילתם, ולעתים גם על הסגנון והלשון, בכוח זריזותו ופקחותו היתירה. ואולם, אם אף נניח לו מקום חשוב בספרות, דבר אחד יש לזכור: אהרנבורג כתב דברים חשובים מאד על פי טיבם, ויש בהם כמה וכמה ספרים הראויים מאד למיקרא ולו גם מחמת העניין שבהם, ואולם היה וחסא בדברים הקשים מנשוא. כן למשל ראיתי, כי תורגם לעברית הגרוע שבכל ספריו: „החזית המאוחדת“, ספר זה מכיר פרקים חסרי-טעם (תיאור המיליונר האמריקאני) שיש למצוא דוגמתם רק בספרות הקלוקלת, ושום „טנדנציה“ ו„מגמה“ לא תוכל לכפר על כתיבה פלאקאטית גסה זו. אילו אני ספרן והיה בא אלי קורא מחסידיו של אהרנבורג האוהב אותו, נאמר על הרפורטאז'ה המצויינת שלו כ„נפילת פאריס“, או אפילו על סיפוריו הקטנים, המפוכחים והסאנטימנטאליים מעט יתר על המידה, כ„13 מקטרות“, והיה מבקש לקרוא באותו רומאן „החזית המאוחדת“, הייתי, מיעצת לו לוותר על התענוג הזה, או לכל הפחות, לקראו במעט ביקורת. ובכלל, אילו הצלחנו לחנך את קוראינו לקצת חוש ביקורת לגבי אותה ספרות אשר גלי האופנה מעלים אותה מעלה-מעלה ולדרך-ארץ בפני הערכים הקיימים של הספרות, לו יכולנו לסמוך על כי דנים בני אדם על ספרים, לפי רגשותיהם האמיתיים והתרשמותם הכנה, ולא לפי מה ששמעו עליהם מפלוגי ומאלמוני, היתה עבודתו של ספרן קלה יותר, וקלה יותר היתה,

מן הסתם, גם הקואופרציה בין הספרן והמו"ל, שהיה מוציא את ספריו על פי חישוב
אחר ובשיטה אחרת. אך דברים אלה לא אצלנו בלבד הם לוקים בחסר.
מה שקשה אצלנו, באמת, יותר מאשר בארצות אחרות הוא החסר של
ממש — היינו חוסר תרגומים של ספרים אשר הם מיסודות הספרות. ואף על פי כן,
אפילו היש, איננו איתן לפירוט בסקירה כסקירתנו. על ספרים אפשר לדבר עד
אין די. ישמשוֹנא הדברים המעטים שאמרתי כאן רק כעין רמז, על האפשרויות
הצפונות בעבודתכם.